

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Лісова Тетяна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри земельного та аграрного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, м. Харків
e-mail: listet1979@gmail.com
ORCID 0000-0002-3747-1733

doi: 10.21564/2414–990x.144.155478
УДК 349.4

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРЕДМЕТА ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена теоретичним питанням у сфері суспільних відносин з приводу відновлення земель. Акцентується увага на окремих особливостях суб'єктів земельних відносин. Досліджується правовий статус суб'єктів правовідносин у сфері відновлення земель. Зроблено висновок, що відновлення первісного якісного стану деградованих, порушених земель повинно бути законодавчо забезпеченим імперативом як для власників земельних ділянок, так і для землекористувачів.

Ключові слова: суб'єкти; відновлення; земельні відносини; охорона; власники земельних ділянок; орендарі.

Лисовая Т. В., кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры земельного и аграрного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков. e-mail : listet1979@gmail.com ; ORCID 0000-0002-3747-1733

К вопросу о субъектах правоотношений в сфере восстановления земель как составляющей предмета земельного права

Статья посвящена теоретическим вопросам в сфере общественных отношений по поводу восстановления земель. Акцентируется внимание на отдельных особенностях субъектов земельных отношений. Исследуется правовой статус субъектов правоотношений в сфере восстановления земель. Сделан вывод, что восстановление первоначального качественного состояния деградированных, нарушенных земель должно быть законодательно обеспеченным императивом как для собственников земельных участков, так и для землепользователей.

Ключевые слова: субъекты; восстановление; земельные отношения; охрана; собственники земельных участков; арендаторы.

Вступ. В умовах істотного погіршення якісного стану земель в Україні, посилення техногенного забруднення земель, розвитку ерозійних процесів особливої уваги потребують теоретичні питання у сфері відносин з приводу відновлення земель. Вибір теми статті визначено актуальністю окремих теоретичних питань щодо правовідносин у сфері відновлення земель як складової предмета земельного права. Особливої уваги заслуговують суб'єкти правових відносин щодо відновлення земель.

Аналіз літературних даних і постановка задачі дослідження. Правові проблеми відновлення земель є надзвичайно актуальними в сучасних умовах. У контексті вище зазначеного доцільно назвати праці вітчизняних науковців, як Н. С. Гавриш (N. S. Havrysh), П. Ф. Кулинич (P. F. Kulynych), М. А. Дейнега (M. A. Deynega), А. Л. Місінкевич (A. L. Misinkevich), М. В. Шульга (M. V. Shulha), проте окремі теоретичні питання щодо правового статусу суб'єктів правових відносин у сфері відновлення земель потребують подальшого дослідження.

Мета статті – вивчення особливостей правового статусу суб'єктів правових відносин у сфері відновлення земель.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід зазначити, що суб'єктами правовідносин відповідно до наукових поглядів є індивіди або організації, які можуть бути на підставі норм права учасниками правовідносин, носіями суб'єктивних прав та обов'язків [1, с. 291–293].

Учасниками правовідносин, як наголошує В. М. Хропанюк (V. M. Hropanjuk), є ті суб'єкти, які перебувають у сфері дії об'єктивного права [2, с. 309]. Міра участі суб'єктів у правовідносинах визначається їх право- та дієздатністю. О. Ф. Скакун (O. F. Skakun) поділяє всіх суб'єктів правовідносин на: індивідуальні (громадяни, які мають громадянство відповідної держави; іноземні громадяни; особи без громадянства (апатриди); особи з подвійним громадянством (біпатриди); колективні (державні органи, організації, установи, підприємства, органи місцевого самоврядування, комерційні організації, громадські об'єднання (партії, профспілкові організації)); релігійні організації; державу та її структурні одиниці (державна, державні утворення штати, землі, автономії), адміністративно-територіальні утворення; соціальні спільноти (народ, нація, етнічні групи та ін.) [3, с. 385]. С. С. Алексєєв (S. S. Alekseev) виокремлює дві основні ознаки суб'єктів права. Насамперед – це особа, учасник суспільних відносин (індивіди, організації), які за своїми особливостями фактично можуть бути носіями суб'єктивних прав і обов'язків. Для цього особа повинна володіти певними якостями, що пов'язані з волею людини або колективу, до якої вона належить, йдеться про зовнішню відокремленість, персоніфікацію, здатність виробляти, виражати й здійснювати персоніфіковану волю. Другою ознакою є особа, яка реально здатна брати участь у правовідносинах та набула властивостей суб'єкта права відповідно до юридичних норм [4, с. 139].

Здатність бути носіями юридичних прав і обов'язків є правосуб'єктністю. При цьому правосуб'єктність є властивістю особи, суспільно-юридичним станом,

що за своєю природою є невід'ємним від особи [4, с. 139]. Правосуб'єктність має власну структуру, яку складають гарантовані законом можливості бути носієм прав та обов'язків, набувати їх, користуватися ними і виконувати їх [5, с. 49].

Деякі науковці розмежовують поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», розглядаючи суб'єкта права як особу, наділену правосуб'єктністю, тобто потенційно здатне бути учасником правовідносин, а суб'єкта правовідносин як реального учасника відповідних правових відносин [6, с. 32–36]. Правосуб'єктність у єдності з іншими конституційними (загальними) правами та обов'язками, які визначають зміст правосуб'єктності та є невід'ємними від особистості, охоплюється поняттям правового статусу [4, с. 142].

Аналіз сучасної юридичної доктрини свідчить про наявність двох підходів щодо співвідношення понять «суб'єкт правовідношення» та «суб'єкт права» [7, с. 39]. Прихильники першого підходу вважають зазначені поняття рівнозначними [8, с. 83; 9, с. 753–754; 10, с. 285; 3, с. 384–385]. Для них бути суб'єктом права означає бути суб'єктом правовідносин, тобто реалізовувати надані суб'єктивні права та юридичні обов'язки [7, с. 39].

Відповідно до другої позиції поняття «суб'єкт права» охоплює поняття «суб'єкт правовідносин», яке є вужчим. Суб'єкт права – це особа, яка має правосуб'єктність, тобто потенційно здатна стати учасником правовідносин, а суб'єкт правовідносин є реальним учасником цих правовідносин [6, с. 40].

Як підкреслюється у наукових працях, неможливо бути суб'єктом права й не бути водночас суб'єктом правовідносин [7, с. 42]. Адже бути суб'єктом права означає бути особою, яка має суб'єктивне право, що конституюється корелятивним йому юридичним обов'язком і відповідною поведінкою іншого суб'єкта [7, с. 42]. Учасники правового відношення виступають стосовно одне до одного як правомочні та правозобов'язальні особи, інтереси однієї особи можуть бути реалізовані лише за посередництва іншої [11, с. 82].

Окремі науковці розглядають суб'єктів права як сукупність укладених в спеціальну юридичну форму (в форму юридичної особи або індивіда) правових якостей особи [12, с. 7].

На думку деяких науковців, ототожнення суб'єкта права й суб'єкта правовідносин можливе тільки у разі перебування суб'єкта у стані сталої та постійної участі у правовідношенні [13, с. 39].

На думку С. А. Чаркіна (S. A. Charkin), суб'єкт земельного права є особою або організацією, що здатні мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки незалежно від того, користуються вони ними в реальності чи ні [14, с. 85]. При цьому вчений констатує, що суб'єкт земельного права стає суб'єктом земельних правовідносин, якщо його включено в нього, перебуває у взаємодії та зв'язку з іншими суб'єктами права, в результаті чого відбувається реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків [14, с. 85].

Слід підтримати висловлену позицію, що трансформація суб'єкта права в учасника правовідносин пов'язана з процесом перетворення можливого в дійсне, перетворенням наявності об'єктивного права в реальну поведінку [15, с. 94].

О. А. Галиновська (O. A. Halynovska) розглядає суб'єктів земельних правовідносин як осіб, які володіють з правової точки зору певним правовим статусом, визначеним як іншими галузями права, так і земельним законодавством. Науковець підкреслює, що правовий статус учасника земельних правовідносин фомується не тільки з визначення його ставлення до землі або земельної ділянки. Важливими є й соціальні ролі суб'єкта, що визначають зміст його інтересу щодо використання землі, те, що є основою діяльності суб'єкта та визначає мету набуття та використання земельної ділянки [16, с. 71].

Доречно підтримати висловлену у наукових працях точку зору щодо необхідності оновлення суб'єктного складу земельних правовідносин у сучасних умовах і врегулювання належним чином правового статусу суб'єктів цих правовідносин у земельному законодавстві [17, с. 112].

Як переконливо зазначає М. В. Шульга (M. V. Shulha), переважна більшість земельних правовідносин є тристоронніми у зв'язку з тим, що їх обов'язковим учасником виступає держава в особі її уповноважених органів, які зобов'язані реалізувати відповідні функції й повноваження у сфері регулювання земельних відносин, раціонального використання, відтворення та охорони земель та ін. [18, с. 51]. При цьому, на думку науковця, суб'єкти земельних правовідносин мають певний правовий статус, що складається з певних правомочностей, на характер яких впливають вид суб'єкта, особливості об'єкта та обставини, в яких діє суб'єкт [18, с. 57].

Отже, правовий статус суб'єкта земельних правовідносин залежить певною мірою від особливостей об'єкта правовідносин. Так, у разі консервації деградованих та малопродуктивних земельних ділянок відбувається припинення їх господарського використання на певний термін та їх залуження або заліснення. Отже, власники та землекористувачі втрачають на певний час здійснення правомочності – користування земельною ділянкою.

Таким чином, суб'єктами правовідносин у сфері відновлення земель доцільно вважати громадян та юридичних осіб, які наділені певними правами та обов'язками щодо відновлення земель. Як власники, так і землекористувачі зобов'язані не тільки підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі, але й приводити земельну ділянку у попередній стан у разі незаконної зміни рельєфу. У даному разі йдеться про порушені землі, які внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт зазнали певних змін у структурі рельєфу, втратили первісний якісний стан та продуктивність.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового договору оренди землі» від 3 березня 2004 р. № 220 передбачено обов'язок орендаря повернути орендодавцеві земельну ділянку (земельні ділянки) після припинення дії договору у стані, не гіршому порівняно з тим, у якому він одержав її в оренду [19].

Як власники, так і користувачі деградованих і малопродуктивних земельних ділянок, господарське використання яких є екологічно небезпечним та

економічно неефективним, а також техногенно забруднених земельних ділянок відповідно до Порядку консервації земель, який було затверджено наказом Міністерства аграрної політики та продовольства від 26 квітня 2013 р. № 283, після отримання клопотання, припису (розпорядження) уповноважених органів зобов'язані протягом 30 днів ініціювати проведення робіт з консервації земель [20].

Таким чином, аналізуючи особливості прав та обов'язків суб'єктів правовідносин у сфері відновлення земель, серед них слід виокремити: власників та користувачів, в тому числі орендарів, земельних ділянок як носіїв обов'язків відновлення та охорони земель; органи державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють регулювання відновлення та охорони земель.

Специфічними суб'єктами правовідносин у сфері відновлення земель є органи державного контролю за використанням, охороною та відновленням земель: Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, а також Державна екологічна інспекція України та їх територіальні органи.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо про нагальну потребу прийняття окремого Закону «Про відновлення земель», у якому повинен знайти закріплення обов'язок своєчасного відновлення первісного якісного стану деградованих та порушених земель з урахуванням їх цільового призначення шляхом здійснення відповідних заходів (як-то: консервація, рекультивация тощо). Відновлення первісного якісного стану деградованих, порушених земель повинно бути законодавчо забезпеченим імперативом як для власників земельних ділянок, так і для землекористувачів.

Список літератури:

1. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права : учебник для ВУЗов. Москва : Спарк, 1998. 448 с.
2. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учебник для высших учебных заведений / под ред. В. Г. Стрекозова. Москва : Интерстиль, Омега-Л, 2006. 382 с.
3. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум, 2000. 704 с.
4. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2-х т. Т. II. Москва : Юрид. лит., 1982. 360 с.
5. Надьон В. В. Структура правосуб'єктності. *Сучасні проблеми цивілістики* : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті Чингізхана Нуфатовича Азімова, 20 груд. 2013 р. Харків : ФЛП Либуркина Л. М. 2014. С. 49–53.
6. Бойцов В. Я. Система субъектов советского государственного права. Уфа : Башкирское книжное издательство, 1972. 158 с.
7. Гнатушенко Ю. В. «Суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 1. С. 39–43.
8. Кечекьян С. Ф. Правоотношение в социалистическом обществе. Москва : АН СССР, 1958. 185 с.
9. Поляков А. В. Общая теория права: Проблемы интеграции в контексте коммуникативного подхода : курс лекций. Санкт-Петербург : изд. Дом С.-Петерб. гос. университета, 2004. 863 с.
10. Алексеев С. С., Дюрягин И. Я., Исаков В. Б. и др. Проблемы теории государства и права : учебник / под ред. С. С. Алексеева. Москва : Юрид. лит., 1987. 448 с.
11. Харитоновна О. І. Деякі проблеми загальної теорії правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 75–84.

12. Архипов С. И. Субъект права (теоретическое исследование) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Уральск. гос. юрид. акад. Екатеринбург. 2005. 46 с.
13. Слепнев А. В. Соотношение субъекта права и субъекта правоотношения. *История государства и права*. 2007. № 24. С. 38–40.
14. Чаркин С. А. Земельные правоотношения как межотраслевая правовая категория : монография. Москва : Юрайт, 2012. 237 с.
15. Санжарук Т. О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 91–95.
16. Галиновская Е. А. Земельное правоотношение как социально-правовое явление : монография. Москва : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации : ИНФРА-М, 2015. 272 с.
17. Бондарчук Н. Земельні правовідносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Підприємство, господарство і право*. 2017. № 3. С. 111–113.
18. Шульга М. В. Земельні правовідносини. *Земельне право* : підручник / за ред. М. В. Шульги. Харків : Право, 2013. С. 49–62.
19. Про затвердження Типового договору оренди землі : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2004 р. № 220. *Офіційний вісник України*. 2004. № 9. Ст. 527.
20. Про затвердження Порядку консервації земель : наказ Міністерства аграрної політики та продовольства від 26.04.2013 р. № 283. *Офіційний вісник України*. 2013. № 42. Ст. 1525.

References:

1. Lazarev, V.V., Lipen', S.V. (1998). *Teoriya gosudarstva i prava*. Moscow: Spark [in Russian].
2. Гропанчук, V.N. (2006). *Teoriya gosudarstva i prava*. V.G. Strekozov (Ed.). Moscow: Interstil', Omeqa-L [in Russian].
3. Skakun, O.F. (2000). *Teoriya gosudarstva i prava*. Khar'kov: Konsum [in Russian].
4. Alekseev, S.S. (1982). *Obshhaja teoriya prava*. (Vols. 1–2; Vol. 2). Moscow: Jurid. lit. [in Russian].
5. Nadon, V.V. (2014). *Struktura pravosub'iektnosti. Suchasni problemy tsyvilistyky*: materialy "kruhloho stolu", prysviach. pam'iaty Chinhizkhana Nufatovycha Azimova (Kharkiv, 20 hrud. 2013 r.) – *Modern issues of civilization: Proceedings of the "round table" devoted to memory of Chingizhan Nufatovich Azimov*. Kharkiv: FLP Liburkina L.M., 49–53 [in Ukrainian].
6. Bojcov, V.Ja. (1972). *Sistema sub#ektov sovetskogo gosudarstvennogo prava*. Ufa: Bashkirskoe knizhnoe izdatel'stvo [in Russian].
7. Hnatushchenko, Yu.V. (2008). "Sub'iekt prava" ta "sub'iekt pravovidnosyn": spivvidnoshennia poniat. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, issue 1, 39–43* [in Ukrainian].
8. Kechek'jan, S.F. (1958). *Pravootnoshenie v socialisticheskom obshhestve*. Moscow: AN SSSR [in Russian].
9. Poljakov, A.V. (2004). *Obshhaja teoriya prava: Problemy integracii v kontekste kommunikativnogo podhoda*. St. Petersburg [in Russian].
10. Alekseev, S.S., Djurjagin, I. Ja., Isakov, V.B. et al. (1987). *Problemy teorii gosudarstva i prava*. S.S. Alekseev (Ed). Moscow: Jurid. lit. [in Russian].
11. Kharytonova, O.I. (2003). *Deiaki problemy zahalnoi teorii pravovidnosyn. Aktualni problemy derzhavy i prava, issue 21, 75–84* [in Ukrainian].
12. Arhipov, S.I. (2005). *Sub#ekt prava (teoreticheskoe issledovanie). Extended abstract of doctor's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].
13. Slepnnev, A.V. (2007). *Sootnoshenie sub#ekta prava i sub#ekta pravootnoshenija. Istorija gosudarstva i prava, issue 24, 38–40* [in Russian].
14. Charkin, S.A. (2012). *Zemel'nye pravootnoshenija kak mezhotraslevaja pravovaja kategorija*. Moscow: Jurajt [in Russian].
15. Sanzharuk, T.O. (2003). *Poniattia «sub'iekt prava» ta «sub'iekt pravovidnosyn»: pytannia rozmezhuвання. Aktualni problemy derzhavy i prava, issue 21, 91–95* [in Ukrainian].

16. Galinovskaja, E.A. (2015). *Zemel'noe pravootnoshenie kak social'no-pravovoe javlenie*. Moscow: Institut zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedenija pri Pravitel'stve Rossijskoj Federacii: INFRA M [in Russian].
17. Bondarchuk, N. (2017). *Zemelni pravovidnosyny v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i parvo, issue 3, 111–113* [in Ukrainian].
18. Shulha, M.V. *Zemelni pravovidnosyny. Zemelne pravo*. M.V. Shulha (Ed.). Kharkiv: Pravo, part 2, 49–62 [in Ukrainian].
19. Pro zatverdzhennia Typovoho dohovoru orendy zemli: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2004 r. № 220. (2004). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 9, art 527* [in Ukrainian].
20. Pro zatverdzhennia Poriadku konservatsii zemel: nakaz Ministerstva ahrarynoi polityky ta prodovolstva vid 26.04.2013 r. № 283. (2013). *Ofitsijnyj visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine, 42, art 1525* [in Ukrainian].

Lisova T. V., PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Land and Agrarian Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail : listet1979@gmail.com ; ORCID 0000-0002-3747-1733

To the issue of the subjects of the legal relations for restoration of land as a constituent of the subject of land law

In the conditions of a significant deterioration of the quality of land in Ukraine, the intensification of pollution of land, the development of erosive processes, special attention needs theoretical issues in the field of relations of the restoration of land. Particular attention deserves the subjects of legal relations of the restoration of land.

Legal problems of land restoration are extremely relevant in modern conditions. In the context of the above, it is expedient to distinguish the works of domestic scholars, however, some theoretical questions regarding the legal status of subjects of legal relations in the field of restoration of land need further research.

Consequently, the legal status of the subject of land relations depends to a certain extent on the features of the object of legal relations. Thus, in the case of conservation of degraded and unproductive land plots, there is a cessation of their economic use for a certain period of time and their entraining or afforestation. Consequently, owners and land users lose the right to use the land for a certain period of time. Thus, legal entities in the sphere of land restoration should be considered as citizens and legal entities, which have certain rights and responsibilities for the restoration of land.

Both the owners and the land users are obliged not only to increase the soil fertility and to preserve other useful properties of the land, but also to bring the land plot in its previous state in case of illegal alteration of the relief. In this case, it is a question of the disturbed lands that have undergone certain changes in the structure of the relief as a result of mining, geological exploration, construction and other work, lost their original quality status and productivity.

Keywords: subjects; restoration; land relations; protection; land owners; tenants.

Рекомендоване цитування: Лісова Т. В. До питання про суб'єктів правовідносин щодо відновлення земель як складової предмета земельного права. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 144. С. 93–99. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.144.155478>.

Suggested Citation: Lisova, T.V. (2019). Do pytannia pro sub'iektiv pravovidnosyn shchodo vidnovlennia zemel yak skladovoi predmeta zemelnoho prava [To the issue of the subjects of the legal relations for restoration of land as a constituent of the subject of land law]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 144, 93–99*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.144.155478> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 30.01.2019 р.